

הראי"ה קוק- משורר התשובה

תחום הדעת ספרות, מפמ"ר – ד"ר טלי יניב

כתיבה | לאה מוריה, מורה לספרות באולפנת טליה ומנחה מחוזית לספרות
במחוז חיפה וירושלים

שכבת גיל: חט"ב – חט"ע
מספר שיעורים מומלץ: 2-3

מבוא:



התלמידים יכירו את דמותו של הרב קוק כמשורר באמצעות התבוננות בשני שירים שכתב העוסקים בנושא התשובה. היחידה מתאימה ללימוד לקראת חודש אלול והימים הנוראים. מלבד הקניית מיומנויות ספרותיות שונות, יושם דגש בהוראה על יחסו של הרב לכתיבה הספרותית ולעולם השירה.

הקשרי הוראה:



- במסגרת תוכנית הלימודים בספרות.
- לקראת חודש אלול והימים הנוראים.

מטרות:



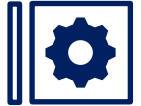
- היכרות עם דמותו של הרב קוק באמצעות עיון בשני שירים.
- פיתוח מיומנויות ניתוח והבנה של טקסט ספרותי.
- יצירת שיח רלוונטי על אודות הדמות השנתית דרך עולם השירה.

מבנה היחידה:



- שלב א: משימת פתיחה
- שלב ב: הרב כמשורר
- שלב ג: הוראת השירים "התשובה היא באה" ו"משורר התשובה"
- שלב ד: השוואה בין השירים
- שלב ה: האזנה ללחן של השירים
- שלב ו: משימה אישית
- שלב ז: סיכום

משאבי הלמידה:



- נספח 1 - דוגמאות למשפטים
- נספח 2 – קטעים מתוך ספר "אורות התשובה"
- נספח 3- שירים נוספים

מהלך היחידה:

שלב א: משימת פתיחה – מלפטים שכנגד הרב קוק חן פליירה

- המורה יחלק לתלמידים משפטים שונים שכתב הרב קוק בנושא השירה (דוגמאות למשפטים בנספח 1).
- על כל תלמיד לבחור משפט אחד עמו הזדהה ולנמק מדוע בחר בו.

שלב ב: הרב כמשורר

- המורה ייתן רקע:
 - ☒ הרב קוק הוא אחת הדמויות המשמעותיות ביותר בעולם היהודי של הדורות האחרונים. באישיותו התמזגו כישרונות בלתי רגילים בתחומים רבים: הוא היה איש הלכה והוגה דעות, הרב הראשי האשכנזי הראשון של ארץ ישראל, משורר, פילוסוף ומקובל.

☒ שירתו של הרב קוק נובעת מן הקודש. לתפיסתו, השירה צריכה לנבוע מן המקורות היהודיים ובכך תתעלה ותעלה את העולם כולו בעקבותיה. מתוך החול יתגלה הקודש. הרב עודד את תלמידיו לעסוק בכתיבה מתוך עולם התורה:

"על כן אנחנו חייבים להכשיר את עצמנו בכל המכשירים הדרושים לזה, עד שנוכל להתבונן, לעיין, לכתוב ולחדש, ספרות גדולה וחייה מעומק נשמתה של תורה הפנימית, שתהיה גם נאה ומתקבלת מצד צורתה החיצונית כפי האפשר וכו'. וכאשר יעלה בידינו, כמה שיעלה, הוא אוצר טוב ויקר" ("מאמרי הראי"ה").

ש"ב ז': פואמה פלירית "פגלופה פיא באפי" ו"מלאר פגלופה".

על נושא התשובה שהיה קרוב ללבו של הרב באופן מיוחד הוא חיבר את הספר "אורות התשובה". הרב ראה חשיבות רבה בלימוד הספר ואמר עליו: "את אורות התשובה צריך ללמוד בלי גבול". הוא עצמו היה משנן את ספרו בימי חודש אלול.

התשובה, היא בָּאָה / הראי"ה קוק

הַתְּשׁוּבָה, הִיא בָּאָה,
וְעַל פְּתַח עוֹמְדָת.
דּוֹפְקֵת הִיא אֶת דְּלָתִי,
וְהִנְנִי חָשׁ לְפִתּוֹחַ לְפָנֶיהָ
לְרוֹחָהּ אֶת שְׁעָרֵי לִבִּי.
אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא!

שיר זה מתאר חוויה אישית של אדם אשר התשובה עומדת ודופקת על דלתו. התשובה מתוארת באמצעות האנשה – ייחוס תכונות אנושיות לדומם ולצומח, למי שאינו אדם. התשובה פועלת באופן אקטיבי - היא באה מיוזמתה אל הדובר, דופקת על דלתו ומאלצת אותו לשים אליה לב ולהתייחס אליה. ואכן נוכחותה גורמת לו למהר ולפתוח לפניה את שערי לבבו. המטאפורה "שערי לבבי" מדמה את לבו של הדובר לשערים הנפתחים לרווחה בפני התשובה. מהדהד בשיר הארמז הלקוח מן הפיוט "פִּתּוֹחַ לָנוּ שְׁעַר בְּעֵת נְעִילַת שְׁעָר" הנאמר בתפילת נעילה של יום כיפור.

בעקבות התדפקותה של התשובה על דלתו של הדובר הוא עושה מעשה: הוא פונה לה' ומבקש ממנו ישועה.

"יְקוּם יְקוּם לָנוּ מְשׁוֹרֵר הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהוּא יְהִי מְשׁוֹרֵר הַחַיִּים, מְשׁוֹרֵר הַתְּחִיָּה, מְשׁוֹרֵר שֶׁל הַנְּשָׁמָה הַלְּאֻמִּית הַהוֹלֵכֶת לְהַגְאֵל" (אורות התשובה).

מְשׁוֹרֵר הַתְּשׁוּבָה / הראי"ה קוק

מְשׁוֹרֵר הַתְּשׁוּבָה,
הַנּוֹלֵדֶת כְּבָר?
וְאִם בְּשִׁחְקִים עוֹדֶנָּה
צְרוּרָה שְׂמָה נִשְׁמָתָךְ
בְּצְרוּר הַחַיִּים,
מְהֵרָה רְדֵה
וְעוֹרֵר כְּנוֹרָךְ.
יִשְׁמְעוּ כָּל דְּכָאֵי-לֵב,
יֵאָזִינוּ כָּל עַרְלֵי-רוּחַ,
לְהַמִּית נְבִלֶיךָ,
וְשָׁבוּ וְחָיוּ.

השיר נפתח בשאלה: "משורר התשובה הנוולדת כבר?" הנותרת ללא מענה. מכיוון שאין לשאלה זו תשובה, ישנה בקשה כי אם נשמתו של אותו משורר נמצאת בשמים, "מהרה רדה ועורר כינורך". העולם זקוק למשורר שיעורר בשירתו המלווה בכינור את בני האדם המתוארים כ"דכאי לב" כלומר מיואשים וכ"ערלי רח".

השיר מסתיים בתקווה כי אנשים אלו שיאזינו לשירתו המיוחדת של משורר התשובה ולהמיית הנבל בו הוא מנגן, "ושבו וחיו". השירה בכוחה להפיח חיים חדשים ולגרום לאנשים לשוב וחזור מדרכם ולצאת לדרך חדשה.

השימוש בארמז מתהילים נ"ז, ט: "עוֹרָה כְּבוֹדִי עוֹרָה הַיֵּבֶל וְכִנּוֹר אֶעֱיָרָה נְשַׁחֵר" המבטא את רצונו של דוד המלך להודות לה', מדגיש את רצונו של הדובר שמשורר התשובה יגיע לעולם וכינורו יעורר את בני האדם הצמאים לכיגונו.

הכינור מופיע במקורות נוספים: "שָׂאוּ זְמֶרָה וְתָנוּ תֵּף כְּנֹר נְעִים עִם נְבֶל". הכינור היה אחד מכלי הנגינה בהם ניגנו הלויים במקדש. הכינור בשיר נלווה למשורר התשובה במשימתו להשיב את האנשים לחיים.

בשיר ישנן חזרות: "חיים" – "חיה", "צרוה" – "בצרוה" וישנו ניגוד בין ה"שחקים" כמקום גבוה לבין "רדה", הציפייה לירידתו למקום נמוך.

ריבוי הפעלים "רדה", "עורר", "ישמעו", "יאזינו", "ושבו", "וחיו" מחזק את הצורך החיוני של הדובר הכמהה להופעתו של משורר התשובה אשר בכוחו ליצור שינוי בבני האדם.

בשיר מופיע ארמז מיחזקאל ל"ג, יא: "אמר אליהם חי אני נאם אדני ה' אם אֶחַפֵּץ בְּמוֹת הַרְשָׁע כִּי אִם בְּשׁוֹב רְשָׁע מִדְרָפוֹ וְחָיָה..." המשמעות במקור היא שהקב"ה מעוניין בחזרתו בתשובה של הרשע כך שיטיב דרכיו ויוסיף לחיות. בשיר דכאי הלב וערלי הרוח (מטאפורות המבטאות את סגירות ואטימות הלב והרוח) ישמעו את נגינתו של משורר התשובה והדבר יגרום להם לשוב מדרכם ולחיות.

שאלה ד: השאלה בין השירים

■ המורה ישאל:

- מהו לדעתכם המכנה המשותף בין השירים?
- מה ההבדלים בין השירים?
- כיצד מתוארת התשובה בכל אחד מן השירים?

בעוד שבשיר הראשון התשובה מתוארת כמי שדופקת על דלתו של הדובר, כישות חיה וממשית, הרי שבשיר השני היא מופיעה בתור הנמען ששמו משורר התשובה וכלל לא ברור שהוא אכן קיים. ייתכן שטרם נולד.

בשיר הראשון בואה של התשובה מחולל שינוי בדובר הפותח בפניה את שערי לבו, פעולה הגורמת לו לקרוא לה: "אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא!". בשיר השני מבקש הדובר מאותו משורר תשובה לרדת לעולם הזה ולעורר בנגינת כינורו את אותם אנשים קשיי יום אשר יש בכוחה של הנגינה להשיבם לחיים. התשובה היא הנושא המרכזי בשני השירים. היא מתוארת כבעלת כוח ומשקל, כמי שמשפיעה על הדובר עצמו בשיר הראשון ועל בני האדם בשיר השני.

שאלה ה: האזנה לאחנים של השירים

השירים שלמדנו הולחנו וזכו לעיבודים מוזיקאליים.

■ האזינו לשני הלחנים:

[התשובה היא באה](#) 🎵

[משורר התשובה](#) 🎵

האם לדעתכם הלחנים מתאימים ותורמים להבנת השירים?

שאלה ו: משימה אישית

▪ המורה יבקש מהתלמידים:

☒ חברו שיר / קטע הגות / סיפור / פרסומת או קומיקס בנושא התשובה.

☒ הציגו את התוצר בפני הכיתה.

▪ המורה ישאל:

אילו יכולתם לפגוש את הרב קוק, מה הייתם אומרים לו על שיריו?

שאלה ז: סיכום

▪ המורה יסכם:

למדנו שני שירים שחיבר הראי"ה קוק העוסקים בנושא התשובה. באמצעות השירים הכרנו את עולמו הפנימי העמוק של הרב שבא לידי ביטוי בין השאר בכתיבת שירה.

שירתו של הרב היא שירה דתית היונקת מן הקודש. הרב, שהיה איש אשכולות, ביטא באמצעותה את עולמו הרוחני העשיר. שירתו מציגה פן אחד מדמותו הענקית.

עמדנו על אמצעי העיצוב השונים המופיעים בשירים וראינו כיצד הם להבנת משמעותם.

נספחים:

נספח 1 –

דוגמאות למשפטים

"הננו חייבים לקנות לנו את הכישרון הספרותי, את הסגנון החי לכל צבעיו... ואם יש בנו מי שמרגיש את רוחו בנטייה לשירה ופיוט, אל נא יעזוב כשרונו"

(אגרות הראי"ה ב', אגרת תקצד)

"על כן אנחנו חייבים להכשיר את עצמנו בכל המכשירים הדרושים לזה, עד שנוכל להתבונן, לעיין, לכתוב ולחדש, ספרות גדולה וחיה מעומק נשמתה של תורה הפנימית, שתהיה גם נאה ומתקבלת מצד צורתה החיצונית כפי האפשר"

(מאמרי הראי"ה א')

"אין שירה בעולם שלא תאיר בה האמונה בזוהרה. וכשקדושה מתגלה במלואה ברוח השירה, אז היא באמת שירת-קודש, שרי קודש ושרי אלקים ישירו אותה"

(אורות האמונה)

"אנו מלקטים בחיים מכל תנועה, מכל כוח, מכל שיח ומכל שיג, מכל רגש, מכל דבר קל וקטן, את האור הפזור, המגמגם, לצרפו לפרק שירה איתן, המזרים חיים מלאי קודש – קודש קדשים"

(אורות הקודש ג', קפד)

"שלא בטובתי הנני מוכרח להיות משורר, אבל משורר חופשי"

(שירת הרב)

"השירה היא מוכרחת להיות קדושה, אלהית, מלאה חסד ונועם"

(שמונה קבצים)

"והעיונים העליונים, הגיון הדעות, השירה והתעלות הרוח, הם אורה של הנשימה אשר
לנשמה"

(אורות התורה)

נספח 2

קטעים מתוך ספר "אורות התשובה"

התשובה תופסת מקום מרכזי במשנת הרב קוק. אחד הכתבים הבולטים שיצאו לאור בחייו הינו הספר: "אורות התשובה", בו הוא מברר את התהליכים והגורמים לתשובה. הרב מסביר שעיקר התשובה אינה רק תיקון הטעויות והחטאים, אלא השאיפה למציאות טובה יותר, התחברות מחודשת של האדם לטוב שבו. התשובה האישית של האדם, כך מלמדנו הרב קוק, היא חלק מהתהליך הכללי של תשובת העולם כולו.

להלן מספר קטעים מתוך הספר המאפשרים העשרה והרחבה וכן חיבור אישי של התלמיד לנושא.

- ✓ "מהלך כל היש הוא בנוי על יסוד התשובה. כל המציאות העולמית איננה אלא תשובה אחת גדולה".
- ✓ "התשובה באה משאיפת המציאות כולה, להיות יותר טובה המזוככת, יותר חסינה ומעולה ממה שהיא".
- ✓ "העולם מוכרח הוא לבוא לידי תשובה שלמה".
- ✓ "התשובה הנה היא מקורו ויסודו של היש".
- ✓ "רגשי התשובה בכל כבוד יפעתם, בכל דכדוכי נפשם היותר עמוקים, מוכרחים להגלות בספרות למען ילמד דור התחיה את התשובה בעומק נפש, בתכונה חיה ורעננה, ושב ורפא לו. וקום יקום לנו משורר התשובה".
- ✓ "והתשובה הראשית, שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלוקים, אל נשמת כל הנשמות, וילך ויצעד הלאה מעלה מעלה בקדושה ובטהרה. ודבר זה נוהג בין באיש יחידי, בין בעם שלם, בין בכל האנושיות, בין בתיקון כל ההווה כולה..."
- ✓ "מצד אחד זוהי מצווה קלה שבקלות, שהרי הרהור תשובה הוא כבר תשובה, ומצד אחד הרי היא קשה שבקשות, שלא יצאה עדיין על הפועל במלואה בעולם ובחיים".

- ✓ "התשובה היא תמיד שרויה בלב, **אפילו בעת החטא עצמו התשובה גנוזה היא בנשמה**, והיא שולחת את קווייה, שהם מתגלים אחר כך בעת שבא הנוחם הקורא לתשובה".
- ✓ "להעמיק הרבה צריכים ביסוד התשובה, עד שאורה יאיר כל-כך עד שזיכרון כל חטא יעורר בו רגש שמחה עצומה, מפני הידיעה של הזכות הגדולה שמאירה בהם על ידי קדשת התשובה, שהיא אור ה' הפועל בתקון העולם, יסוד הבריאה".
- ✓ "צריכים להעמיק מאד באמונת התשובה ולהיות בטוח, **שבהרהור תשובה לבד גם כן מתקנים הרבה את עצמו ואת העולם**. ומוכרח הדבר שאחר כל הרהור תשובה יהיה יותר שמח ומרוצה בנפשו ממה שהיה בתחילה".
- ✓ "אדם הרואה בעצמו חטאים שבין אדם לחברו וכוחו חלש מלתקנם, מכל מקום **אל יתייאש כלל מהתקנה הגדולה של התשובה... אל יפול לבו עליו על החלקים שלא ספקה ידו לתקנם, אלא יחזיק במעוז התורה ועבודת ה' בכל לב בשמחה ביראה ובאהבה**".

נספח 3

שירים נוספים

להלן שירים נוספים שכתב הרב קוק. ניתן לבקש מהתלמידים לבחור שיר אחד שדיבר אל ליבם ולבקש שיסבירו מדוע בחרו דווקא בו? ומה למדו ממנו?

לחשי ההוויה

תלחש לי סוד ההוויה כולה,
חיים לי יש קח נא קח,
אם יש לך לב ובלב דם
שרעל ייאוש לא זהמתו.

ואם ליבתך ערלה
תלחש לי ההוויה-
ויפיי לא יקסימך,
סורה מני סורה, הריני לך אסורה.

אם כל צפצוף עדין,
כל יופי חי, לא הדר שירת קודש
אך זרם אש זרה בך יעוררו,
סורה מני סורה, הריני לך אסורה.

ודור יקום וחי,
ישיר ליופי וחיים,
ועדנה בלי די, יינק מטל שמים.
ומהדר כרמל ושרון שפעת רזי ההוויה
תקשיב אוזן עם חי,
ומעדן שירה ויפי חיים אור קודש ימלא,

לעד חיה בלבנו

לעד חיה בלבנו
האמונה הנאמנה
לשוב אל ארץ קדשנו
עיר בה דוד חנה
שמה נעמוד לגורלנו
אב המון קנה
שמה נחיה את חיינו
חיי עדת מי מנה
שמה נעבוד אלהינו
בחדווה בגילה וברננה
שמה נעלה לרגלינו
שלוש פעמים בשנה
תורת חיים חמדתנו
מפי עליון נתנה
נצח היא נחלתנו
ממדבר מתנה.

וההוויה כולה לו תדובב:
בחירי, הריני לך מותרת.

נפשי שואפת

נְפֹשִׁי שׁוֹאֶפֶת לְסִתְרֵי פְּלִיאֹת
לְחִבּוּן עֵז רְזִי עֲלִיּוֹנִים
וְלֹא תִמְצָא נַחַת בְּרַב יַדְיָעוֹת
שֶׁל־פְּרֻטִים קִטְנִים הֵם פּוֹנִים

נְפֹשִׁי שׁוֹאֶפֶת אֶל הַנְּפִלְאוֹת
וְיָם הַדַּעַת, עַד מְאוֹד הוֹמָה, וּבְקִרְבִּי יָכֵה גְּלִי
וְרַעֲיוֹן אֶל רַעֲיוֹן בְּחוֹמָה נִבְנָה
וְהִנֵּה אֵין סוֹף נֶצֶב עֲלָיו

נְפֹשִׁי שׁוֹאֶפֶת לְמִרְחָב אֵין סוֹף
נְפֹשִׁי שׁוֹאֶפֶת לְמִרְחָב אֵין סוֹף

הרמוניה / הראי"ה קוק

כנפי רוח

בן אדם, עלה, למעלה עלה
עלה למעלה, עלה בן אדם
עלה, למעלה עלה
כי כח עז לך
יש לך כנפי רוח,
כנפי נשרים אבירים.
אל תכחש בם
פן יכחשו לך.
דרוש אותם-
דרוש בן אדם
ויימצאו לך מיד.

מי שאמר עליהעורק יתמשנש

יפהרמא

בוודאיהעורק איהש

אי ונלכשב ראתל ונל רשפא

אישהעורק ותמשנ ויאש

רקסלש סמודה

אבלתויכפה תופיאש לעב אוה סדאה

ומלחמהוברקב דימת תימינפ

וכלושפנבש סידוגינה תא דחאל אוה סדאה תדובע

עליללכ וניער ידי

שבגדולתו ותוממורו

הכול.הרומג הינומרה ידיל אבו ללכנ